

dr. Marina Lukšič Hacin

ENODIMENZIONALNO POJMOVANJE NACIONALNE IDENTITETE NASPROTI HETEROGENOSTI ETNIČNE IDENTITETE PRI IZSELJENCIH

*Nacionalna identiteta je ena od sprecifičnih
pojavnih oblik etničnosti ali etnične
identitete. Etnična identiteta je pomembnejši
določilni vidik posameznikove identitete, pri
čemur je slednja zelo kompleksen pojav.
Identiteta je izraz odnosa, ki ga ima človek
do samega sebe in skupine, v kateri živi. Ta
odnos ni tako enostaven, saj se oblikuje v
interakciji z okoljem. Je posredovana
relacija, ko odnos do sebe oblikujemo pod
vplivi interakcije z drugimi.*

Oblikuje se v vzajemnih odnosih ter vplivih med posameznikom in kulturo/družbo (Caws, 1994: 378). Še natančneje jo opredelimo, če uporabimo opredelitev, da je identiteta »element subjektivne realnosti« (Berger, Luckmann, 1998: 160), ki je izraz kulturnih družbenih procesov, v vzajemnem odnosu med posameznikom in kulturo/družbo. Analitično lahko govorimo o individualnih in skupinskih vidikih identitete. Ti se med seboj prepletajo, dopolnjujejo ali si nasprotujejo. Individualna raven se veže na gensko neponovljivost posameznika kot biološkega bitja, ki se dokončno uresniči, v procesu inkulturacije/socializacije. Skupinska raven pa je povezana z neizogibno potrebo človeka po pripadnosti skupini. Njen osnovni pogoj je človekova sociabilnost. Je izraz interakcije med posameznikovim občutkom identitete, privrženostjo skupini in pripravljenostjo te skupine, da njegovo identiteto prepozna in (ne)sprejme, pri čemer mu pripiše tudi določen status. Kadar se posameznikove

predstave o samem sebi ne ujemajo s stališči okolja do njega, gre za pojave marginalizacije, stigmatizacije in statusne inkongruence, to pa lahko pripelje do pojava razcepljene osebnosti.

Vprašanja o etnični identiteti nas usmerjajo k sociabilnosti človeka in k skupinskemu vidiku posameznikove identitete. Je »podedovana« skupinska identifikacija. Posameznik je rojen v določeni skupnosti, ki ima svoje etnične značilnosti. Le-te so mu v procesu inkulturacije/socializacije določene. Posameznikova etničnost je povezana s pojavnimi oblikami etničnih skupnosti. S tem se posredno navezujemo na široko problematiko, s katero se ukvarjajo etnične študije z vidika različnih družboslovnih ved. Sam problem je zelo zapleten, raznovrsten in razvejen, saj se navezuje na razprave o opredelitvi razmerja med pojmi etnija, narod, nacija in država, državljanstvo. Etničnost ima, glede na opredelitev, različne pojavnne oblike. Spekter pojavnosti sega od etnij prek narodov do nacij, tako s sinhronega kot diahronega vidika. Med njimi prihaja do mešanja oziroma do različnih stopenj prehajanja. Ključno merilo razlikovanja med etnijo, narodom in nacijo – pri čemer sta narod in nacija specifični pojavnimi oblikami etnije – je stopnja politizacije.¹

Med teorijami, ki se ukvarjajo z etnično problematiko, bi lahko našli še številna podobna ali povsem nasprotna stališča. Pri vseh pa so pojmi etnija, narod, nacija in država opredeljeni v medsebojni povezavi oziroma na podlagi iskanja značilnih razlik med njimi, in ne kot absolutni.

Nacionalna identiteta je tako definirana kot specifična pojavnost oblike etničnosti ali etnične identitete. Definicija pojma se navezuje na pojem nacije, po katerem je narod razumljen kot »legalni in institucionalni koncept« (Rizman, 1995: 197). Ta model (zahodni) se je pojavil v zvezi z absolutistično državo. Razumevanje naroda je vezano na določeno ozemlje. Močno se poudarjajo centralnost nacionalnega ozemlja, skupnih zakonov in ustanov, pravna enakost vseh

državljanov in pomen skupne državljanske (homogene) kulture. Predpostavlja se, da se državne meje prekrivajo z etničnimi, in to je bistvena značilnost koncepta nacije. Nanj se veže tudi koncept nacionalne države (o tem, ali sploh veljajo predpostavke omenjenega koncepta tudi v realnosti držav zahodne Evrope, na katero je v svojih izhodiščih vezan, na tem mestu ne bomo razpravljali). Koncept nacionalne države pripadnike skupine zreducira v homogeno, enodimenzionalno celoto.

Kot nasprotje temu načinu razumevanja etnične problematike lahko postavimo drugo, že malo bolj razgibano, ki je v izhodišču povezano s srednjeevropsko alternativo blikovanja naroda. V srednjeevropskem prostoru se je narod pojavil kot jezikovna in kulturna skupnost. Uresničeval se je ob podpori intelektualne in kulturne elite. Poudarja pomen etničnega izvora, kulturnih vezi in skupnega jezika. Narod je »kulturni in socialni koncept« (Rizman, 1995: 197). Več narodov je bilo združenih v širši politični skupnosti oziroma državi. Kot primer lahko navedemo narode, ki so se razvili v sklopu Avstro-Ogrske monarhije po letu 1866.

Srednja Evropa je bila v svoji zgodovini izpostavljena intenzivni ekonomski, politični, socialni in kulturni dinamiki, pa tudi spreminjanju državnih (političnih) meja, ki so vedno na novo zarezale v določeno med seboj prepleteno lokalno področje, in to je imelo seveda tudi pomembne posledice. Prav na območju Slovenije prihaja do stika med štirimi »nadidentitetami«: romansko, slovansko, germansko in ugrofinsko in do mešanja in (ne)komunikacije med njimi. Po drugi svetovni vojni pa je bila Slovenija del meje med dvema »svetovnimi ideologijama«.

Srednjeevropski prostor je specifičen tudi zaradi vloge in pomena regij pri procesu oblikovanja narodov ali nacij oziroma nacionalnih držav. Za Slovenijo bi lahko rekli, da je imela še na prelomu stoletja etnična identiteta korenine v regijah, ki so se v času, ko je bilo slovensko »etnično ozemlje« razdeljeno med Avstro-Ogrsko in Italijo, oblikovale kot prve teritorialne nosilke slovenstva (Lukšič Hacin, 1995: 164). K. Verdery v svojih analizah romunskih razmer nazorno pokaže, da so regionalne identitete etnične (Verdery, 1989). Pomen regionalne identitete kot alternative nacionalni v srednjeevropskem prostoru, ki združuje množico ljudstev, kultur, jezikov in tradicij, se vidi tudi iz analize R. Strassolda, ki nadaljuje: »Te študije je izredno težko delati. Tipična težava je, kako na osnovi množice nejasnih, zabrisanih namigov brez prave povezave priti do celotne podobe prostora, na katerega se počutimo najbolj navezani. V bistvu gre za to, kako posameznika »prisiliti« k temu, da mozaik pripadnosti različnih kvalitet transformira v naspremljiv in jasno zamejen teritorij. Tako kot postopa država s svojimi državljani, tako se tudi raziskovalec vede do svojih poskusnih oseb. V obeh primerih gre za to, da neizmerljivo mnogoterost posameznih horizontov preobrazimo v en sam, poenostavljen, razumen, objektiv in kolektiven horizont.« (1991: 181).

Omenjena dinamika je pustila posledice tudi na individualni ravni, v procesu oblikovanja posameznikove identitete. Pri analizi slovenskih razmer lahko vidimo, da se je kot posledica tega vse do ustanovitve slovenske

države v zvezi s slovenstvom razvijala vidna (vsaj) dvojna lojalnost, zavest o ločenosti etničnega od državnega ali etnične identitete od občutka državljanske pripadnosti.²

Regionalna identiteta na specifičen način seka nacionalno in se z njo ujema ali pa je z njo v nerešljivem konfliktu (o čemer pričajo regionalizmi, ki so se v devetdesetih letih okrepili po Evropi). Prav tako v Evropi ne moremo zanemariti manjšinske problematike, manjšinske identitete in njenega odnosa do nacionalnega. Regionalna in manjšinska identiteta sekata, razbijata shematično dvojno strukturo, dvojno lojalnost med etnično identiteto in državljanstvom in kaže, da je tudi drugi model razumevanja naroda preveč statičen in tog. Če temu dodamo še migracijsko problematiko in razmere, v katere so vpleteni ljudje, ki so se izseljevali iz srednjeevropskega prostora, nujno pridemo do tega, da posameznikovo identiteto razumemo kot dinamično, kontekstualno. Posameznik se identificira s številnimi različicami etnične identitete (oziroma širše razumljeno: različne možne skupinske identifikacije, ki tudi lahko sekajo nacionalno, jo relativizirajo ali nadomestijo, odvisno od konteksta, v katerem se znajde. Ker je ta teza v zvezi z migracijami še jasnejša, bomo v nadaljevanju govorili predvsem o mednarodnih migracijah. Pri tem nam bodo v oporo rezultati raziskave o Slovencih na Švedskem, ki sem jo opravila leta 1995 (Lukšič Hacin, 1998a). Primer je zanimiv, ker so si ljudje, izseljeni na Švedsko, v marsičem podobni. Izselili so se ob koncu petdesetih let ali v šestdesetih letih. Vzroki za njihov odhod so bili podobni (avantura, zaslužek). Bili so približno enake starosti. Naselili so se v isti državi, predvsem v južnem delu, v industrijskih krajih. Podobno so bili tudi izobraženi. Prva zaposlitev je bila skoraj pri vseh na delovnih mestih za nekvalificirano delovno silo. To je bilo povezano z neznanjem jezika novega okolja. Postopno so se učili jezika (kot samouki ali na tečajih) in osvajali navade novega okolja. V prvih letih, ko še niso obvladali švedščine, so ohranjali stike med seboj,

1 A. D. Smith meni, da sta etnija in nacija zgodovinsko povezani, da se je nacionalna identiteta razvila iz nekaterih etničnih, vendar ni nujno, da so šle vse etnije po tej poti. Zanj je značilna močna stopnja politizacije. Hkrati pa danes poleg nacij še vedno obstajajo etnije. Vendar tudi etnije niso apolitične. Pod pritiski nacionalne države so morale, če so hotele preživeti, pozneje prevzeti nekatere lastnosti nacionalnosti, sprejeti meščanski model in se deloma spolitizirati (Smith, 1986: 154–158). K. Verdery (1989) dodaja, da je etničnost analitična kategorija, ne pa stvarna. Definicija etničnosti je politične narave. Etničnost je del politične kulture in ne "objektivna" distribucija običajev ali jezika ali različnih ekoloških prednosti okolja. Če analiza ne reafirmira, kar so nosilci oblasti vpeljali, je zunaj parametrov politične kulture. Če želimo, da je analiza verodostojna, mora upoštevati razdelitev moči v družbi.

2 Zgodovinsko zakoreninjeni regionalizem je še danes razmeroma močna skupinska identifikacija, ki obstaja sočasno z narodno, ta pa je v zadnjem času prerasla v nacionalno. Morda bi razloge za regionalizem na Slovenskem lahko našli v majhnosti slovenskega ozemlja, ki je skoraj v celoti mejno, sploh če upoštevamo, da je politična meja edina, ki jo lahko označimo z linijo (kar pri "kulturnih prehodih" ni možno).

potem pa so ti čedalje bolj slabeli in postajali formalnejši. Slednje je prav gotovo povezano tudi s specifičnostjo švedske politike v odnosu do priseljencev, ki so jo sami označili za multikulturalno.

Osnovni vir informacij so intervjuji in arhivsko gradivo. Intervjuvanci so bili izbrani predvsem iz vrst aktivnih članov društev slovenskih izseljencev, zaradi predpostavke, da se v društvih zbirajo ljudje, ki so najbolj zainteresirani za ohranjanje slovenske kulture. Vendar se po toliko letih tudi pri njih vidijo učinki življenja v novem kulturnem okolju, učinki resocializacijskih procesov, ki so se začeli s prihodom v novo deželo in potekajo še danes. Učinek teh procesov lahko odkrijemo s primerjavo med odgovori na vprašanja: Kdaj ste prišli na Švedsko? Se spomnite občutkov, ko ste prvič stopili na švedska tla? Kako ste se znašli prva leta bivanja na Švedskem? Kakšni so se vam zdeli Švedi ter kaj o njih mislite danes? Kakšna je bila razlika med švedskim in slovenskim načinom življenja in kakšna se vam zdi danes? Ali so priseljenci kaj vplivali na švedski način življenja? Kako je bilo z učenjem novega jezika? V katerem jeziku danes razmišljate, pojete, sanjate? Kaj mislite o sebi, kaj ste? Kako bi razložili dejstvo, da je veliko Slovencev sprejelo švedsko državljanstvo? Kaj menite o pošvedenju priimkov in imen? Osrednje vprašanje, ki nas je vodilo v raziskavi, je, koliko je mogoče spreminjati v primarni socializaciji interiorizirani sistem vrednot. Trenutno nas zanimajo predvsem procesi, ki jih povzročijo zamenjava kulturnega/družbenega okolja pri selitvah. Preoblikovanje identitete, katere del je tudi etnična, se kaže tudi v odnosu, ki ga posameznik zavzame do izvirnega okolja, novega okolja in države priselitve. Vse to se seveda prepleta in se oblikuje v medsebojni interakciji med okoljem in posameznikom. Kaj se je zgodilo z ljudmi, ki so se v šestdesetih letih tega stoletja kot Slovenci (Dolenjci, Gorenjci, Štajerci, Korošci ... in po drugi strani Jugoslovani) odpravili na Švedsko in v novem okolju tudi ostali? Tam so pognali korenine. Od takrat je minilo petintrideset do štirideset let. Bili so potrebna delavna sila in Švedi so jih lepo sprejeli. Sami ocenjujejo, da distanca med švedsko in slovensko kulturo/družbo v primerjavi z drugimi priseljenjskimi skupnostmi na Švedskem ni tako velika in da se je z leti, zaradi spreminjanja obeh, zmanjševala. S tem se povezuje tudi transformacija etničnega.

Po prvih vtisih, kopičenju novega, kulturnem šoku in njegovih različnih rešitvah so se ljudje postopno spopadali z ovirami in se skušali vključiti v vsakdanjik. Ena glavnih ovir je bil jezik. Ljudje poudarjajo, da je švedski jezik zahteven, ne toliko slovnica, zahtevnejši sta pisava in izgovorjava. Vendar pa so se prva leta vsi trudili, da bi se ga naučili, saj so se dobro zavedali pomena komunikacije. Pri tem naj še dodamo, da so se Slovenci na Švedskem razpršeno naselili in to je še povečalo njihovo potrebo po znanju jezika novega okolja. V povprečju so potrebovali dve do tri leta. Prvi, ki so prišli na Švedsko v začetku šestdesetih, so samouki. Zaposlili so se na delovnih mestih, ki so jih takrat lahko dobili, in se učili govorice okolja (dialekt). Pozneje so se nekateri vpisali tudi v šole. V nasprotju s tem je bil v sedemdesetih letih na Švedskem sprejet zakon o

brezplačnih jezikovnih tečajih za priseljence.³

Kaj pa švedski jezik? Ste potrebovali veliko časa, da ste se ga naučili?

Švedski jezik slovnično ni težak, ga je pa zelo težko govoriti. Veliki problemi so predvsem z naglaševanjem, z akcenti, z določenimi glasovi ter z nekaterimi kombinacijami glasov. Globlje švedskega jezika nisem študiral. Redkokdo, ki je prišel sem starejši od petnajstih let, brezhbno govori švedski jezik, čeprav lahko slovnično obvlada jezik veliko bolje od povprečnega Šveda. Posamezniki so mi rekli, da odlično razumejo švedski jezik, nimajo problemov z branjem. Probleme imajo, če hočejo pisati po nareku, ker določenih švedskih glasov ne slišijo. Zanima me vaš komentar. To niso problemi. Problem so dialekti. Eden največjih problemov v južnem delu Švedske je skanski dialekt. S tem imajo težave tudi sami Švedi, ki živijo drugje, recimo Stockholmčani. Bile so velike pritožbe, ko so ljudje zahtevali, da novinarjem s teh področij prepovejo nastop na osrednjih medijih, na radiu in televiziji. Po drugi strani pa še vedno zagovarjajo, da ima vsak dialekt svoje kvalitete in ga je nujno ohranjati. Na Švedskem ima vsaka pokrajina svoj dialekt. Na primer posameznik, ki obvlada dialekte, lahko do petdeset kilometrov natančno določi, od kje prihaja govorec. Dialektov je zelo veliko. Južnošvedski dialekt najbolj izstopa in je hkrati najmanj razumljiv za povprečnega Šveda in istočasno za priseljence. Pravzaprav dva: smolandski in skanski dialekt. Zanimivo je tudi to, da včasih, ko se Slovenci dobimo na srečanjih in raznih sestanki, kamor pridejo tudi Švedi, govorimo švedsko. V teh pogovorih se čuti, kako smo priseljenci osvojili dialekte. To, kar vi opazujete.

(Golčman v: Lukšič – Hacin, 1998b: 30)

Pomen jezika se pokaže v vsej svoji razsežnosti, ko v analizo pritegnemo vedenje o razlikah med restriktivnim in elaboriranim kodom.⁴

Razprava o jeziku se neposredno navezuje na vprašanje o samoidentifikaciji. Človek, ki ne obvlada jezika novega okolja, se z njim s težavo identificira. To vpliva tudi na odnos do izvorne kulture, človek se še bolj zaveda, da je prišlek. Po drugi strani pa imajo ljudje, ki dalj časa uporabljajo pretežno nov jezik, več možnosti za identifikacijo z novim okoljem. V obeh primerih pride postopoma do krčenja besedišča maternega jezika, do izgubljanja izrazov, ki niso povezani z vsakdanjim življenjem. Izginja občutek za jezikovne odtenke. Tudi to nekako kaže, da resocializacija napreduje, in to ne glede na to, ali se posamezniki s tem »strinjajo« ali ne.

Kako je pa s slovenščino? Imate občutek, da se slovenski jezik pri vas izgublja? Pri meni? S svojimi otroki govorim slovensko. Ne morem reči, da govorim odlično slovenščino. Če hočem nekaj napisati, se moram prav potruditi, da napišem, in na koncu vidim, da ni dobro. Z govorom pa nimam težav. Vsak dan se pogovarjamo z otroki. Pogovori so povsem drugačni kot pisanje na papir. Moj mož je Šved. Jaz »mlatim« po svoje, on pa po svoje. Pri tem je problem, da ni poleg mene nikogar, ki bi me popravil. Tako v slovenščini ostajajo napake, ki jih delam. Zdajle, ko govorim z vami, mi je strašno težko najti besede v pravem pomenu. Trenutno mi pridejo na misel švedske besede in

misli, in ne slovenske. Človek se počuti, da je tujec v slovenskem jeziku. Morala bi biti med slovenskimi ljudmi, ki so podobno izobraženi kot jaz, da bi lahko pridobila nazaj svoj jezik ali besede, ki so mi ušle. V švedskem jeziku jih prej najdem. Zelo žalostno je, da veliko naših ljudi, ki so prišli na Švedsko in sta oba zakonca Slovenca, s svojimi otroki govori švedsko, in to zelo slabo švedščino. To je katastrofa. S tem se pozablja tudi slovenski jezik. Veliko takih primerov imam. Stike imam z družino, kjer sta oba Mariborčana, s svojimi otroki pa govorita popačeno švedščino, namesto da bi se doma pogovarjali v lepem slovenskem jeziku, ki ga poznata starša. Sama s svojimi otroki ne morem govoriti švedsko. Ko so bili majhni, so bile prve ljubkovalne besede v slovenščini, ni šlo v švedščini. To je bilo rečeno iz srca. Čutim slovenski, in ne švedski jezik. To ni iz srca. Zdi se mi, da sama nikoli ne bom Švedinja, do smrti bom Slovenka, in to povem vsakomur.

Erika Jakobson (v: Lukšič Hacin, 1998b: 142)

Osrednje vprašanje za razpravo o kompleksnosti etnične identitete pri izseljencih nasproti enodimenzionalnemu (političnemu) pojmovanju nacionalne identitete je: »Kdo ste?« Odgovori nam odkrijejo stališča posameznikov do lastne etnične pripadnosti. Med seboj se zelo razlikujejo. Lahko jih razvrstimo v nekaj značilnih skupin:

1. Sem Slovenec in nikoli ne bom nič drugega. Na vprašanje, kaj pa švedski del, je sledil odgovor, da tega ni. Je Slovenec na Švedskem.

Kaj bi rekli danes o sebi, ste Šved ali Slovenec? Ha, Šved ne morem biti. Kaj pa je potem s švedskim delom in vplivom na vas? Tu ste le že trideset let. Ne bi rekel, da je kaj švedskega v meni. Torej ste povsem Slovenec? V celoti sem Slovenec. Veste, tudi če bi imel švedsko državljanstvo, bi bil še vedno Slovenec. Tako je.

(Turnšek v: Lukšič Hacin, 1998b: 188)

Kaj bi danes rekli o sebi – ste Slovenec ali Šved? Slovenec! Kaj pa švedski del, saj vendar že kar nekaj časa živite na Švedskem? Ste prevzeli kaj švedskega načina življenja? Ne. Nisem nič. Se pravi, da nimate problemov s kakšno razpetostjo med Švedsko in Slovenijo? Ne. Sem stoočstoten Slovenec. Recimo, švedsko življenje, družbo obvladam, znam se obnašati kot Šved, da bi se pa počutil, da sem Šved, to pa ne. Že od vsega začetka nisem imel recimo švedskih prijateljev. Pa ne zaradi diskriminacije. Opazil sem, ugotovil sem, da tvoj ugled raste, če imaš zanimive prijatelje. Ker sem bil sam iz neangleške države, sem videl, da za Švede nisem zanimiv in zato svojim delovnim prijateljem nisem delal težav oziroma jim skušal pokvariti ugleda s tem, da bi se z njimi družil v privatnem življenju. To so tudi znali ceniti. Naši, Slovenci, so velikokrat naredili napako, ko so jih vabili k sebi. Hodil sem v kino, teater, gledal sem televizijo. Švedska ni moja, Švedi me ne sprejemajo, ne morem se enakopravno boriti za nobeno stvar. Pri nas, če sem v gostilni ali na cesti, se lahko z drugim Slovincem skregam, ker sva na isti ravni, tukaj pa vem, da nismo na isti ravni, čeprav nisem še nikoli vrgel ogrizka na cesto ... Vseeno mi je kar lepo, ker sem Slovenec.

(Šavs v: Lukšič Hacin, 1998b: 77)

2. Sem Slovenec, ki ima švedsko državljanstvo.⁵

Kaj bi o sebi rekli danes, ste Šved ali Slovenec? Na vsak način sem Slovenec in to bom tudi ostal. Sem pa švedski državljan, ker sem se prilagodil Švedski in švedskemu življenju. Če si nekje dovolj dolgo, ti morata biti okolica in način življenja ugodna in sprejemljiva, drugače bi šel gotovo nazaj domov.

(Škrinjar v: Lukšič Hacin, 1998b: 92)

3. Sem Slovenec. Na vprašanje, kaj pa švedski del, je sledil odgovor, da je tudi švedski del, čeprav to ni lahko priznati.

Kaj bi rekli danes o sebi, ste Švedinja ali Slovenka? Vedno sem bila in vedno bom Slovenka, če tudi ostanem še sto let na Švedskem. Kaj pa naredite s svojim švedskim delom? Ga imate kaj? Ja, mislim, da se je začel pojavljati, čeprav sem ga poskušala zakrivati, potlačiti. Z leti žal to pride na dan. To je v nas in je neizbežno.

(Melihen v: Lukšič Hacin, 1998b: 145)

4. Sem Slovenec. Na vprašanje, kaj pa švedski del, je sledil odgovor, da je tudi švedski del, torej je švedski Slovenec. Je Slovenec, ki že dolgo živi na Švedskem in ima v sebi tudi nekaj švedskega.

Kaj bi rekli o sebi danes, ste Švedinja ali Slovenka? Jaz sem vedno Slovenka, ampak Slovenka, ki že zelo dolgo živi na Švedskem.

(Öfors v: Lukšič Hacin, 1998b: 43)

3 Že leta 1965 je prišlo do postopnega uvajanja brezplačnega programa za učenje švedskega jezika za priseljence. Nekaj časa so tečaji potekali celo med plačanim delovnim časom (Immigrants in Sweden, 1994).

4 Pri tem moramo upoštevati, da že znotraj 'domačega' jezika obstajata restriktivni in elaborirani kod, ki imata velik pomen za socialno mobilnost. Pri prvi generaciji izseljencev (to se nanaša le na odrasle, otroci so izvzeti) pa je situacija še veliko bolj kompleksna in zapletena. Naj izpostavimo le nekaj vprašanj, na katera pa žal nimamo odgovora. Ali je možen prehod iz restriktivnega koda, v katerem je bil človek socializiran, v elaborirani kod znotraj lastnega jezika, oziroma do katere stopnje je ta prehod možen? Ali je možen prehod iz elaboriranega koda (interioriziranega) lastnega jezika v elaborirani kod tujega in ali ni pri tem večja možnost, da se ostane na stopnji restriktivnega koda tujega jezika? Ali so sploh kakšne možnosti za prehod iz lastnega jezika, interioriziranega v restriktivnem kodu, na elaborirani kod tujega jezika (v zadnjem primeru človek elaboriranega koda kot principa mišljenja nima niti ponotranjenega)? Navedene dileme so ključnega pomena za status, ki ga izobraženec ali strokovnjak sploh lahko doseže v novem okolju.

5 Pri tem tipu odgovorov zasledimo jasno razlikovanje med državljanstvom in etnično pripadnostjo, o čemer smo govorili v uvodni razpravi.

5. Takojsen odgovor, da je švedski Slovenec.

Kaj bi rekli o sebi danes, ste Slovenka ali Švedinja? Oboje. Sem švedska Slovenka.

Kdaj čutite kakšna nasprotja med slovenskim in švedskim delom v sebi? Ne nikoli. Nimam problemov. To je usklajeno.

(Pišler v: Lukšič Hacin, 1998b: 56)

6. Nič, ne Slovenec ne Šved. Nekaj vmesnega. Ne počutim se Šveda, doma pa se počutim kot prišlek, tujec. Sem večni tujec, drugačen.

*Kaj ste vi? Praktično nič. Nisem niti Slovenka niti Švedinja. Sem nekje vmes. Ne morem reči, da sem Švedinja. Tu imam ogromno poznanih ljudi. Imam veliko družbo, prijateljev, toda ne morem reči, da sem Švedinja. Ne počutim se tako. In ko pridem domov, se počutim kot prišlek. Nekdo, ki je trenutno prišel domov, čeprav imam tudi tam še vedno veliko prijateljev. Ta situacija je vmesna. Ne vem, kako naj rečem. Nisem niti Slovenka niti Švedinja, sem nekaj vmes. **Bi morda lahko rekli, da ste tujka? Tujka tu in tujka doma? Da vas je doletelo dvojno tujstvo? Če človek tako pomisli, da, točno to. Praktično je to to. Dvojna tujka. Tukaj nimam nobenega problema. Vsi me sprejemajo, tudi švedski sorodniki in družba. V tem pogledu se na Švedskem počutim doma. Sem pa drugačna.***

(Jakobson v: Lukšič Hacin, 1998b: 136)

*Dolgo ste že na Švedskem, več kot petindvajset let. To je več, kot ste bili v Sloveniji, pa vendar, kaj bi danes rekli zase, ste Švedinja ali Slovenka? Tu sem že sedemindvajset let in to je res več, kot sem preživela v Sloveniji. Danes nisem niti Švedinja niti Slovenka. **Kaj pa? Ne vem, kaj bi bila. Nekje vmes. V srcu si vedno Slovenec. Tukaj si vedno Šved. Sam pa dobro veš, da nisi niti eno niti drugo. Tukaj se ne počutiš kot Šved, prav tako pa se v Sloveniji ne počutiš več kot Slovenec. Prijatelji so odšli. Nimaš več svoje družbe. Doma si en mesec, a se ne počutiš, da si dobrodošel.***

Bi lahko potem rekli, da si večni tujec? Tujec na Švedskem, ker čutiš, da si drugačen in hkrati tujec tudi doma, ker si spet drugačen? Meni se zdi, da bi lahko kar tako rekli, ja. Mogoče kdaj čutite razpetost med svojim švedskim in slovenskim delom, kakšen konflikt, ali se vam zdi, da se to med seboj usklajeno prepleta? Včasih se zgodi, da pride do konfliktov. Samo človek na nek način to v sebi sproti rešuje, da ne pride do večjih konfliktov. Se pa v človeku porajajo problemi zaradi tega.

(Perovič v: Lukšič Hacin, 1998b: 156)

7. Po načinu življenja, razmišljanja Šved, po kulturni pripadnosti pa Slovenec.

Kaj bi rekli o sebi, ste Šved ali Slovenec? Po delavnosti, po razmišljanju in vsakdanjem načinu življenja sem Šved, po kulturni pripadnosti pa Slovenec.

(Golčman v: Lukšič Hacin, 1998b: 31)

8. Mešanje, dvokulturnost.

*Kaj bi rekli danes o sebi, ste Švedinja ali Slovenka? Slovenka. **Kaj pa vaš švedski del? Vendarle pišete švedsko***

*poezijo, to ni kar tako. To je pa mogoče začetek dvokulturnosti ali kako bi rekla. Ja, dvokulturnost. Mogoče se bližam temu. **Je med tema dvema kulturama kdaj kakšen konflikt ali sta se uskladili v vas? Ste kdaj razpeti? Včasih sem razpeta, ja. Na Švedskem je vera še vedno državna, jaz pa sem katoličanka. Vzgojena sem bila strogo katoliško. Oče je igral orgle v cerkvi in z mamo sta bila oba veliko udeležena v cerkvenem delu. To sta avtomatsko prenesla tudi na otroke. Veliko smo prepevali. To me včasih moti, da otroci ... Božič na Švedskem je nekaj naj, naj. Po mojem 90 % mladine in otrok ne ve, kaj je to božič. Za njih je božič to, da se je, pije, zberejo se doma, imajo tri tedne počitnic. Veliko se kupuje. Darila so. To je danes božič na Švedskem. Zakaj me moti? Ne tako, tudi sama sem se navadila na ta način. Ampak kadar pride do pogovora med Švedi in mano, pride do konflikta. Predvsem v pogovorih z mlajšimi, na primer z zetom, ko pravim, da božič ni samo to ... Problemi so tudi pri krstu. Ali bo krst v protestantski ali katoliški cerkvi? V protestantski, pravijo, mi smo protestanti. Kaj pa misliš, v čem je protestantizem tako zelo drugačen od katoliške cerkve? Moti me, da ne vedo, kaj sploh pomenijo posamezne stvari. Ali je to zaradi preobila? Ne vem. Meni moje katoliško ozadje predstavlja identiteto. Švedom ne pomeni to. Oni se ne identificirajo s tem, da so protestantje. Rojeni so tukaj, znajo jezik, to je identifikacija na Švedskem. To me moti. V skrajnem primeru pa tudi to ni dovolj, da si tu rojen in znaš jezik, če imaš rjave oči. Sicer imajo tudi Švedi rjave oči, a govorim v prisposobi. Splošno so tujci bolj izpostavljeni. Drugo so posamezniki, ki so uspeli kot športniki ali kaj podobnega. Uh, on je pa naš, pravijo. Ne vem, kako je v Sloveniji. Mogoče gledamo na podoben način. Verjetno ne, ker ni toliko tujcev kot na Švedskem. Tu pa je ogromno tujcev in Švedi so od njih odvisni. Seveda se zato čutijo ogrožene. Moramo jih skušati razumeti. Vseeno pa mi to ni všeč.***

(Budja v: Lukšič Hacin, 1998b: 215)

9. Počutim se kot Šved. Doma govorimo švedsko. Na vprašanje, kaj pa slovenski del, je sledil odgovor, da je v duši še vedno z eno nogo v Sloveniji.

*Kakšni so se vam zdeli Švedi? Kakšen odnos so imeli do priseljencev? Niso vsi Švedi enaki. Vedno so razlike med ljudmi in tudi med njimi so. So posamezniki, ki ne marajo tujcev. Jaz se počutim bolj Šved kot pa Slovenec. Počutim se kot Šved. Tudi kar se tiče jezika. Doma govorimo švedsko, in ne slovensko. Slovensko zelo malo govorim, predvsem v klubu. **Zase ste rekli, da ste Šved. Kaj pa vaš slovenski del? Ja, v duši je človek vedno z eno nogo dol, v Sloveniji. To je vedno, tudi zame, tudi če bodo moji otroci Švedi za vedno. Sam sem na Švedskem, a eno nogo imam še vedno v Sloveniji. Nikoli nisem rekel, da se nekega dne ne bi vrnil nazaj. Povsem pa ne bom nikoli odšel. Imam otroke, ki so tu in tu bodo tudi ostali.***

(Slabanja v: Lukšič Hacin, 1998b: 180, 182)

Posamezniki, s katerimi sem se pogovarjala, so prišli na Švedsko v istem časovnem obdobju in živijo v novem okolju približno enako obdobje. Intenzivnost resocializacijskih procesov je bila pri njih različna, vendar pa so ti procesi zajeli prav vse. Osnovna

ugotovitev, ki se nanaša na predstavljeno kompleksnost o etnični samoopredelitvi, je, da ne glede na zavestno posameznikovo držo, poteka resocializacija in ga preoblikuje, vendar ga po drugi strani nikoli ne more povsem preoblikovati. Prvi tip samoopredelitve, ko se posamezniki počutijo še povsem Slovence, nam v primerjavi z odgovori na nekatera druga vprašanja pokaže, da je pri teh ljudeh vendarle prišlo do spremembe sistema vrednot, ki so ga interiorizirali v primarni socializaciji (v izvornem okolju). Pri njih je postopoma prišlo do spremembe, ne glede na to, ali so si to želeli ali ne. Po drugi strani pa vidimo, da pri posameznikih, ki se počutijo že povsem Švede, ki so nekako sami zavestno spodbujali lastno življenje v novo okolje, ni prišlo do popolne spremembe. Še vedno nosijo v sebi nekaj slovenskega, ne glede na to, ali si to želijo ali ne. V to so ujeti.

Če odgovore o samoopredelitvi primerjamo⁶ z odgovori na druga vprašanja, vidimo, da na primer tip odgovora pod deseto točko (počutim se kot Šved) ni povezan z odličnim znanjem švedskega jezika (elaborirani kod) ali z mešanim zakonom, kot bi morda lahko pričakovali. Posamezniki, ki veliko uporabljajo jezik, tudi pri svojem delu, imajo do slovenskega jezika pozitivnejši odnos in ga skušajo gojiti še naprej, čeprav je to v tujejezičnem okolju zelo težavno. Prav tako se v mešanih zakonih gojita oba jezika, švedski in slovenski, čeprav to ni pravilo. Na to vplivajo tudi pogosti stiki s sorodniki iz Slovenije in obiski med dopustom (kar je pomembna razlika med slovenskimi izseljenci po Evropi in tistimi, ki so se izselili na druge celine). Preseneča pa ugotovitev, da je v nekaterih slovenskih družinah švedski jezik povsem izpodrinil slovenskega, in to ne le pri

potomcih, marveč že v prvi generaciji. Zakonca, oba Slovenca, se med seboj pogovarjata v švedskem jeziku tudi doma.

Občutek o pripadnosti prav tako ni nujno povezan s predstavo o tem, kakšni so Švedi. Posamezniki, ki se prepoznavajo za Slovence, do Švedov nimajo odklonilnega stališča, marveč spoštujejo, cenijo, a hkrati poudarjajo svojo drugačnost. Čeprav lahko ugotovimo, da so predstave o Švedih v povprečju bolj pozitivne kot ne. Večina ugotavlja, da so hladni, zaprti in nedostopni, a dodaja, da smo jim Slovenci v tem podobni. V nasprotju s slovenskim okoljem, pa je v novem okolju veliko večja toleranca do drugačnosti, čeprav imajo občutek, da je v zadnjih letih rasizem tudi na Švedskem čedalje pogostejši in močnejši. Po drugi strani pa so tudi posamezniki, ki se prepoznavajo za »čiste« Slovence, zelo kritični do Slovencev in »slovenskega načina življenja«. Življenje v novem okolju in sprememba interioriziranih vrednot sta jim omogočila odklon od izvornega okolja in kritično distanco do njega. Njihov pogled na lastno identiteto je povsem drugačen, kot bi bil, če bi ostali doma. Pri tem je pomembno tudi to, da pogosto hodijo v Slovenijo in tako lahko spremljajo ritem in spremembe svojega izvornega okolja. Tako so lahko veliko bolj kritični kot drugi (bolj oddaljeni) izseljenci, ki jih »muči« domotožje in idealizirajo domovino.

Iz odgovorov se vidi razmeroma velika strpnost do ljudi, ki so se odločili za zamenjavo državljanstva, in to ne glede na samoopredelitev. Razlogi, ki jih sami navajajo, so po njihovem mnenju predvsem praktične narave in niso povezani z občutki o etnični pripadnosti tistih, ki imajo danes dvojno državljanstvo ali pa so se odločili za švedsko.⁷ Manj tolerantni pa so do pošvedenja imen in priimkov. Stališča do tega vprašanja se med seboj veliko bolj razlikujejo, so v povprečju bolj odklonilna in se rahlo prekrivajo s samoopredelitvijo o etnični pripadnosti. Se pravi, da so posamezniki, ki se počutijo Slovence, temu manj naklonjeni in to obsojajo, v primerjavi s posamezniki, ki se že počutijo Švede in se hkrati zavedajo težav, na katere tujci v švedskem okolju že naletijo, ko iščejo delo – to je predvsem pomembno pri drugi generaciji, se pravi, pri potomcih priseljencev, ki so bili rojeni in inkulturirani/socializirani na Švedskem.

Na Švedskem se počutijo bolj »slovenski«, v Sloveniji pa

6 Primerjava, ki sledi, je omejena le na skupino ljudi, ki so bili zajeti v raziskavo. Njenih rezultatov ne moremo posploševati.

7 Nekaj je je tudi menilo, da to ni bilo potrebno, saj v vseh teh letih državljanstvo na Švedskem ni bilo pomembno in je status priseljencev brez državljanstva pravno izenačen z državljani (begunci so izjeme). Dodati moramo, da so se ljudje, ki so prišli na Švedsko v začetku šestdesetih, znašli v čisto drugih razmerah kot tisti, ki so prišli pozneje, ko se je postopno vpeljala politika multikulturalizma. Prvim priselkom je bilo veliko težje in njihova socialna varnost je bila veliko manjša, zlasti zato, ker je bila prva socialna konvencija med Švedsko in Jugoslavijo po drugi svetovni vojni podpisana šele leta 1968, ratificirana pa leta 1969 (Svetek, 1968: 42–43). V posebnem položaju so se znašli tudi posamezniki, ki so odšli v tujino iz političnih razlogov ali pa so se umaknili pred služenjem vojaškega roka.

se prepoznavajo kot drugačni, kot Švedi in trdijo, da je njihova poglavitna lastnost drugačnost ali permanentni status »tujca«. Na ravni nacionalnega (političnega) diskurza ti ljudje ne najdejo nobene možnosti za samoopredelitev in se lahko prepoznavajo le kot tujci, s priokusom slabe vesti o izdaji naroda. Niso ne Slovenci ne Švedi ali pa govorijo o dvokulturnosti, prepletanju. Zavest o prepletanju se v različnih razmerjih pojavlja pri vseh skupinah, ki smo jih omenili. To postane za priseljence še bolj zapleteno, če jih novo okolje zavrača in jim ne dovoli identifikacije z »novo nacionalnostjo« ter jih stigmatizira. Za potomce druge, tretje generacije je »novo okolje« dejansko izvorno okolje in izvornega okolja svojih staršev izkustveno ne poznajo. V razmerah močne etnične stratifikacije in zavračanja s strani okolja prihaja do statusne inkongruence in ponotranjenja stigme, kar pomembno določa posameznikovo identiteto. Iz tega lahko sklepamo, da je nacionalni diskurz agresiven, izključujoč in enodimenzionalen. »Videti je, kot da tu stojimo med dvema nepomirljivima konfliktoma, med potrebami posameznika in sistema. Posamezniku se ni težko v različnih trenutkih v različne namene in na različne načine identificirati z množico krajev in pokrajin; sistem pa zaradi poenostavitve, reda in kolektivne razumnosti potrebuje, da se vsak posameznik identificira s kakšnim krajem. Sistem deluje tudi tako, da podpira možnost identifikacije z enim samim področjem – državnim področjem. Vendar pa v moderni kulturi delujejo tudi sile, ki v prid kozmopolitizma in univerzalizma pozivajo na zavrnitev vsakršne lokalne navezanosti.« (Strassoldo, 1991: 182) Dejansko pa pri posameznikih, o katerih smo govorili – srednjeevropski prostor in migracije – najdemo množico potencialnih skupinskih (etničnih) identitet, ki so posamezniku določene, hkrati pa lahko ta nekako »izbira« med njimi. Številni izseljenci govorijo o svoji drugačnosti, ki je zelo povezana z razmerami, v katerih se znajdejo. Posameznik je lahko nosilec več oblik skupinske pripadnosti, med katerimi v različnih kontekstih prihaja do uravnovešenja. Pojavi se premikajoča identiteta, ki se z odvisnostjo od sprememb konteksta sprotno ustvarja skozi mrežo sidrišč.⁸ Nenehno menjavanje posameznikovih vlog zahteva svojevrstno »fleksibilno« identiteto in uravnoteženje med identitetnimi sidrišči. V določenih okoliščinah, ob spremembah konteksta, lahko pride do identitetnega preklopa in preklopa med lojalnostmi, ki se lahko izražata tudi skozi jezikovni kodni prekop. Oba, identiteta in jezik, zajemata različne ravni pojavnosti, ki so povezani z okoliščinami. Pri jeziku v konkretnih primerih tako govorimo o govoricah.⁹ Ko pride do pomembne spremembe konteksta (z upoštevanjem etnične stratifikacije), pride tudi do kodnega preklopa in vedno novega ohranjanja ravnotežja identitetne »strukture«, ki je v nenehnem gibanju (ni statična, torej nekako ni več struktura).¹⁰ To je pogosto v odnosu, ki ga posamezniki v različnih okoliščinah zavzemajo tudi zaradi razhajanja med lojalnostjo do države in etnično identifikacijo oziroma državljanstvom in etnično identiteto, če o drugih alternativah etnične identitete (ali drugih možnostih skupinske identifikacije) ne govorimo.

Literatura

- ALTHUSSER, L. (1980): Ideologija in ideološki aparati države. V: Ideologija in estetski učinek. Ljubljana.
- BERGER, P., LUCKMANN, T. (1988): Družbena konstrukcija realnosti. Cankarjeva založba, Ljubljana.
- BERNSTEIN, B. (1967): Elaborated and Restricted Codes. V: Explorations in Sociolinguistics. Bloomington, Indiana University Press.
- CASTLES, S., MILLER, M. J. (1993): The Age of Migration. MacMillan, London.
- EBERT, T. (1991): Political Semiosis in/of American Cultural Studies. The American Journal of Semiotics, št. 1–2, str. 117.
- HABERMAS, J. (1991): Državljanstvo i nacionalni identitet. Razmišljanja o evropskoj budućnosti. Filozofska istraživanja, št. 1, Zagreb.
- IMMIGRANTS IN SWEDEN (1994), The Swedish Institute, Stockholm.
- JELIČ, J. (1982): Kritika Redfieldove teorije »folk« društva. Doktorsko delo, FSPN, Ljubljana.
- JUŽNIČ, S. (1977): Socialna in politična antropologija. Partizanska knjiga, Ljubljana.
- JUŽNIČ, S. (1981): Novejša zgodovina. DDUU, Ljubljana.
- JUŽNIČ, S. (1989): Politična kultura. Obzorja, Maribor.
- JUŽNIČ, S. (1993): Identiteta. Knjižna zbirka TiP, Ljubljana.
- LUKŠIČ - HACIN, M. (1995): Ko tujina postane dom. Znanstveno in publicistično središče, Ljubljana.
- LUKŠIČ - HACIN, M. (1998a): Multikulturalizem v migracijskih situacijah. Primer: švedski multikulturalizem in slovenski izseljenci. Fakulteta za družbene vede, Ljubljana.
- LUKŠIČ - HACIN, M. (1998b): Multikulturalizem v migracijskih situacijah. Primer: švedski multikulturalizem in slovenski izseljenci. Priloga k doktorski disertaciji. Fakulteta za družbene vede, Ljubljana.
- MEŽNARIČ, S. (1984): Jedno moguće sociološko promišljanje o naciji i etnicitetu. V: Migracijske teme, št. 2, Zagreb, str. 131.
- RIZMAN, R. (1995): Nacionalizem: Pro et Contra. V: Vesela znanost o okolju, št. 1, Ljubljana, str. 193.
- SMITH, A. D. (1986): The Ethnic Origin of the Nations. Basil Blackwell, Oxford/New York.
- STAM, R., SHOHAT, E. (1994): Contested Histories: Eurocentrism, Multiculturalism and the Media. V: Goldberg D. T. (ed.) Multiculturalism. Blackwell, Cambridge.
- SVETEK, L. (1968): Aktivnost Jugoslavije na področju mednarodnih sporazumov o socialni varnosti. V: Slovenski koledar '69, Slovenska izseljenska matica, Ljubljana, str. 39.
- URBANČIČ, I. (1989): Aporije o etničnem in nacionalnem ter problem identitete. V: Migracijske teme, Institut za migracije i narodnosti, št. 2–3, Zagreb, str. 165.
- VERDERY, K. (1989): Are regional stereotypes ethnic? In: Razprave in gradivo, Inštitut za narodnostna vprašanja, št. 21, Ljubljana, str. 169.
- ZALOKAR, J. (1991): Mavrična kača. Didakta, Radovljica.

⁸ Podobno menita o identiteti R. Stam in E. Shohat, ko zavračata koncept o določeni, enotni in esencialistični identiteti. Identiteta je sidrišče, utrjeno pod vplivom praks, pomenov (pojmovanj) in izkušenj. Identiteta je raznotera, nestabilna, zgodovinsko pogojena. Je rezultat obstoječe diferenciacije, polimorfne identifikacije in pluralizacije (Stam, Shohat, 1994: 300–301). To je identiteta, ki jo S. Južnič (1993:132) imenuje fluktuirajoča identiteta, lahko pa jo imenujemo tudi drsna identiteta, saj na nek način »drsi« med posameznimi sidrišči, sočasno s spremembami okoliščin in menjavo vlog.

⁹ Pojem govoric razumemo v triadi govor-jezik-govorica (F. Saussure).

¹⁰ Povezava identitetnega in kodnega preklopa nam pokaže, da sta jezik in identiteta zelo povezana. Jezik je sredstvo identifikacije. Hkrati pa je pomemben dejavnik, ki identiteto ustvarja. Je najpomembnejši dejavnik socializacijskih/inkulturacijskih procesov.